

שגרה בתוך הכאוס מרכזיות המסגרות החינוכיות לגיל הרך בצליחת משברים

מקרה הבוחן של יוניטף

iStock

בלה קלבנוב, שולמית פינצ'ובר יעל גאולה

בלה קלבנוב היא פוסטדוקטורנטית במרכז לחקר ילדים ומשפחות (CRCF) באוניברסיטת מקגיל, בהנחיית פרופ' דלפין קולין'ויז'ינה. מחקריה עוסקים בדינמיקה משפחתית בצל פגיעה והתעללות בילדים.

ד"ר שולמית פינצ'ובר היא ראש תחום מחקר ופיתוח בעמותת יוניטף.

יעל גאולה היא מנכ"לית עמותת יוניטף – מעורבות חברתית, פעילה חברתית בקידום זכויות ילדים בגיל הרך בהדרה.

בעולם המתאפיין בשינויים מתמידים ובתהפוכות בלתי צפויות, כפי שאנו חווים ביתר שאת בשנים האחרונות, תדירות התקופות המשבריות עולה בהתמדה והשלכותיהן מתעצמות. בחמש השנים האחרונות חוותה החברה הישראלית שורה ארוכה של משברים בזה אחר זה: מגפת הקורונה שהובילה לסגרים ולבידוד חברתי, מבצע "שומר החומות" שהוביל לתסיסה בחברה הישראלית, המשבר החוקתי, אירועי 7 באוקטובר ומלחמת "חרבות ברזל", המלחמה עם איראן ועוד. כל אחד מהמשברים הללו הפך את שגרת היומיום והכניס את החברה הישראלית כולה למציאות חדשה של דחק, המציפה חוויות של חרדה, אובדן ועוד.

מצבי משבר מתאפיינים, מעצם מהותם, בתהום עמוקה בין האתמול לבין המחר, מצבים שבהם השגרה המוכרת נקטעת והמחר לוט בערפל. שגרות היומיום והיכולת לתכנן את מהלך העתיד הקרוב הן צורך אנושי בסיסי בוודאות, בזהות ובתחושת שליטה. בהיעדר היכולת לתכנן קדימה והקושי לדעת מה צופן העתיד, המתח גובר וגובה מחירים רגשיים וחברתיים. לעיתים קרובות הנטייה הראשונית שלנו, כחברה, היא לסגור את מסגרות החינוך ולכנס את המשפחות הגרעיניות בבתיהן, בתחושה שזו הדרך הנכונה ביותר לשמור על

מעגלי פגיעות מתמשכים בקרב ילדים חסרי מעמד בישראל

ילדים של פליטים לא מוכרים הם חסרי מעמד בישראל, והם נתונים במעגל של טראומה החודרת לכל רובדי חייהם. במישור החברתי מבני הם חווים הדרה מוסדית, גזענות גלויה וסמיה והיעדר תחושת שייכות, חוויות המייצרות איום קיומי יומיומי ומגבירות כגיעות נפשית ופיזית. ברמה הבין־אישית והמקצועית המענים הקיימים דלים ובלתי מספקים: ילדים רבים גדלים בעוני קיצוני, סובלים מחוסר ביטחון תזונתי (אנדבלד-סבג ואח', 2025) וממחסור בטיפול רפואי בסיסי, והם נחשפים כבר בגיל צעיר למצבי ניצול, אלימות, סמים, זנות ופעילות עבריינית. במרחב המשפחתי והקהילתי הורים רבים מתמודדים עם דיכאון, חרדה ופוסט־טראומה (Bachem et al., 2024), לצד עקה כלכלית ומשפטית מתמשכת. מצוקה זו מעצימה קונפליקטים במשפחה ומעלה את הסיכון להזנחה, אלימות ופגיעה נוספת בילדים. כך נוצרת לולאת פגיעות רב־ממדית, מערכתית, בין־אישית ותוך־משפחתית, המשעתקת טראומה בין־דורית ומעמיקה את תחושת הניתוק החברתי, בעוד המדינה ממשיכה שלא להכיר בזכויות הילדים הללו ואינה מספקת רשת ביטחון שתבטלם את ההידרדרות.

אף על פי שהילדים זכאים לחינוך, לרווחה ולטיפול רפואי, מכוח מחויבותה של מדינת ישראל לאמנה הבין־לאומית לזכויות הילד, מימוש הזכויות בפועל נתקל בקשיים ניכרים. בהקשר של הזכות לחינוך, שבה מתמקד מאמר זה, הפער בין הזכות ובין היישום בולט במיוחד בגיל הרך. הפליטים הלא מוכרים אינם יכולים להרשות לעצמם להישאר בבית עם ילדיהם, והם נאלצים לשוב לעבודה זמן קצר לאחר הלידה. בד בבד, בהיעדר זכאות לרישום למעונות היום הציבוריים והמפוקחים בישראל, ולנוכח העלויות הגבוהות של מסגרות פרטיות, רבים מילדיהם של הפליטים הלא מוכרים מוצאים את עצמם במעונות יום פיראטיים ומאולתרים, הפועלים ללא פיקוח וללא תנאים הולמים להתפתחותם ולרווחתם של ילדיהם. מעונות היום האלו מכונים גם 'מחסני ילדים', שבהם הילדים 'מופקדים' לעיתים קרובות מוקדם בבוקר ונותרים שם עד שעות הערב המאוחרות, ולפעמים עד למחרת. בשל היעדר הידע והאמצעים, אין במחסני הילדים הקפדה על יחס חניכה, על תוכניות מותאמות התפתחות או על ראיית הצרכים הרגשיים וההתפתחותיים של הילדים. במצבי הזנחה כאלה נוצרים עיכובים התפתחותיים מהותיים, ואף מתרחשים מקרי מוות של תינוקות.

הביטחון והבטיחות של הילדים ומשפחותיהם. ואולם, במחקרים בין־לאומיים שנערכו בעקבות מגפת הקורונה, נמצא כי דווקא ההתכנסות בבתיים הרעה את מצבם של ילדים ברחבי העולם בכלל, והיו לה השלכות הרסניות על ילדים נפגעי התעללות והזנחה בפרט (Katz & Fallon, 2021).

רצף, משמעות ויציבות לילדים בתקופות של אי־ודאות

אחת הדרכים האפקטיביות ביותר להתמודדות עם משבר היא יצירת "גשרי ודאות" – מעין שגרות קבועות ומוכרות, המשחזרות רכיבים מהעבר בתוך ההווה המעורער, ומציעות מסלול בטוח לעבר עתיד שעדיין אינו ברור. כך בניית רצפים קטנים של שגרה בתוך הכאוס מאפשרת לצלוח תקופות קשות מבלי לאבד תחושת המשכיות ומשמעות. מכאן שבניגוד לנטייה הרווחת בישראל – לסגור מסגרות חינוכיות במצבי משבר, דווקא בזמנים כאלו הסביבה החינוכית עשויה להפוך למרחב מרכזי ומוגן עבור ילדים; מרחב המספק יציבות, המשכיות ומעטפת רגשית הנדרשת כל כך בשעות קשות.

מטרת המאמר היא להאיר את תפקידן המרכזי של מסגרות חינוכיות בתקופות משבר ומצוקות חברתיות. הרעיון יודגם באמצעות מקרה הבוחן של של עמותת יוניטף, המפעילה מסגרות חינוכיות לילדים חסרי מעמד אזרחי בגיל הרך.

הקשר חברתי: פליטים לא מוכרים בישראל

בישראל חיים היום כ־25,000 מבקשי מקלט ופליטים לא מוכרים, שמרביתם הגיעו מאריתריאה ומסודן. הפליטים מאריתריאה נמלטו משירות צבאי בתנאי עבדות וללא תאריך שחרור, מאלימות קשה, מפגיעות מיניות ועוד. הפליטים מסודן נמלטו לעיתים מניסיונות לרצח עם ומטיהור אתני. בדרכם לישראל, נסחרו רבים מהפליטים הלא מוכרים על ידי מבריחים, חוו אלימות מינית ופיזית קשה, ושרדו מסע בתנאים בלתי אפשריים.

הספרות התיאורטית והאמפירית העוסקת בטראומה ובהעברה בין־דורית מציגה קונצנזוס באשר להשפעותיהן מרחיקות הלכת של טראומה ושל חוויות חיים קשות על יכולות ההורות ועל הפניות הרגשית והנפשית של הורים לגדל את ילדיהם. השפעות אלו מועצמות במיוחד בקרב פליטים לא מוכרים בישראל, כאשר הטראומה נותרת בלתי מעובדת, וחיי היומיום מתאפיינים במציאות הישרדותית, ללא מערכות תמיכה הולמות, ולעיתים אף תחת עוינות והדרה ממוסדת. אנשים אלה הם חסרי מעמד אזרחי בישראל, ולכן אינם זכאים למרבית הזכויות האזרחיות.

"אנחנו הכפר": עמותת יוניטף – מעורבות חברתית

במאמר זה אנו קוראות להיפוך סדר העדיפויות, כך שההשקעה בגיל הרך תהיה בעדיפות העליונה – הן מפני שהילדים בגילים הללו הם הפגיעים ביותר והן מפני שיש בכך עזרה עצומה להורים ולחברה כולה.

לשמור על השגרה בתוך הכאוס: מסגרות יוניטף כמענה חינוכי-טיפולי לילדים שחוו טראומה בעיתות חירום

עבור ילדים המתחנכים במסגרות יוניטף, חיי היומיום מלכתחילה רוויים באיזדאות, במחסור, בתחושת חוסר ביטחון ובחשיפה למצבי סיכון וטראומה, ואלו מועצמים בשעות משבר. הספרות המקצועית ביססה זה מכבר את ההבנה שאוכלוסיות מודרות ואוכלוסיות הנתונות בסיכון נוטות להיפגע באופן החרף ביותר בעיתות חירום, שכן רשתות התמיכה שלהן – הקהילתיות, המשפחתיות והמוסדיות – הן מלכתחילה שבירות או חסרות. כך אירועי משבר קולקטיביים עלולים להעמיק פערים חברתיים ורגשיים, ולשעתק מעגלים של טראומה וחוסר שייכות בקרב הדור הצעיר. על רקע זה מתחדדת עוד חשיבותן של המסגרות החינוכיות של יוניטף: הן משמשות לא רק מסגרת לימודית אלא גם מרחב מגן, קהילה תומכת ורשת ביטחון בחיי הילדים ומשפחותיהם.

מגפת הקורונה: משבר עולמי

בתחילת שנת 2020 התמודד העולם עם משבר מגפת הקורונה שהיכה בישראל, כמו ביתר מדינות העולם, באופן חסר תקדים. מצב חירום בריאותי עולמי זה הוביל למציאות של בידוד חברתי וסגר של יחידים ומשפחות בביתם – מציאות שלא הייתה דומה לה בהיסטוריה המודרנית. המגפה הביאה חברות שלמות לקיפאון, והותירה בידי ממשלות וקהילות את המאבק של הסתגלות למציאות החדשה. התגובה למגפה נבדלה ממדינה למדינה ברחבי העולם, אך היו גם התמודדויות דומות: סגרים, למידה מרחוק והקפדה יתרה על היגיינה הפכו לנורמה במדינות רבות ברחבי העולם. משפחות, ובייחוד אלה עם ילדים צעירים, מצאו את עצמן מתקשות לאזן בין עבודה לטיפול בילדים, ולהתמודד עם המחיר הפסיכולוגי של הבידוד החברתי. המגפה הדגישה את המחיר של היעדר המסגרות החינוכיות לילדים ואת החשיבות המכרעת של המשכיותן, בעיקר עבור ילדים בגיל הגן, המסתמכים על שגרת יום קבועה ומבוססת להתפתחות בריאה.

עם ההוראה לסגור את כלל המסגרות החינוכיות, עלתה ביוניטף דאגה עמוקה לילדים ולמשפחות. מתוך היכרות יומיומית עם מורכבויות חייהם ועם היסטוריית הטראומות שהם נושאים עימם, היה ברור כי הסגר הממושך עלול להציף מחדש חוויות של כליאה, ניתוק,

בתוך מציאות זו נוסדה בשנת 2004 עמותת יוניטף – מעורבות חברתית, שמטרתה למגר את תופעת מחסני הילדים ולהציע רשת חינוכית-טיפולית הפועלת מתוך גישה של הגנה ושוויון הזדמנויות. יוניטף היא יוזמה ייחודית המוכרת על ידי משרדי ראש הממשלה, החינוך, הרווחה והכלכלה ומפוקחת על ידי משרד החינוך, כעומדת בחוק הפיקוח על מעונות היום (משרד החינוך, 2021). מסגרות יוניטף מופעלות על ידי נשות חינוך מקהילות מגוונות ונתמכות על ידי צוות מלווה חינוכי וסוציאלי. יוניטף דוגלת באמונה כי גישה לחינוך איכותי היא זכות אדם בסיסית. מתוך כך היא מספקת בכל שנה הזדמנויות חינוכיות וטיפוליות לכ־1,500 ילדים ממגוון מדינות ואוכלוסיות – אריתריאים, סודנים, פיליפינים, אוקראינים, סינים, הודים, מולדבים ועוד. ילדים אלו, ללא קשר למוצאם, מקבלים חינוך איכותי ומפוקח לצד ליווי של המשפחות.

תפקידן המרכזי של מסגרות חינוכיות בעיתות משבר

כאמור, עיתות משבר עצימות עלולות לפעור מעין תהום בין העבר המוכר לעתיד הלא ברור וחסר הוודאות, וחוויות החיים על שפת התהום הזאת מעוררת פחד מתמיד מנפילה קרובה אל הלא נודע. בשנים האחרונות, על רקע המשברים הביטחוניים, הבריאותיים והחברתיים בישראל, התחדדה ההבנה שדווקא במצבים שבהם החיים מיטלטלים יש חשיבות מכרעת לשימור רצפים של נורמליות ושגרה.

במצבים אלו מסגרות חינוכיות מקבלות עליהן תפקיד חשוב ומשמעותי כמגשרות על תהום חוסר הוודאות המשברית. המסגרות החינוכיות עשויות להציע לילדים תחושת היכרות וביטחון באמצעות שגרות יום מבוססת, פעילות מווסתת ומגוונת, שינוי אווירה ועוד, ובכך להשרות תחושת ביטחון וודאות. בד בבד, כאשר הילדים שוהים במסגרת החינוכית יש באפשרותם של ההורים "להרוויח" רגעי הפוגה הדרושים להתמודדות עם היבטים שונים של תקופת המשבר.

עם זאת, האינסטינקט הראשוני – של פיקוד העורף, של הרשויות העירוניות ושל הציבור הרחב בעיתות משבר – הוא לסגור את המסגרות החינוכיות. החלטה זו נובעת לרוב מדאגה כנה לביטחונם של הילדים ושל הצוותים, העומדת באופן טבעי בראש סדר העדיפויות. ואולם לאור תרומתן המשמעותית של המסגרות החינוכיות ליציבות, לשגרה ולהמשכיות רגשית וחברתית, דווקא בזמנים של איזדאות נדרש לבחון מחדש את ההנחה הזאת. כמו כן, במרבית המקרים המסגרות לגיל הרך הן הראשונות שנסגרות והאחרונות שנפתחות.

לסיכום, רגעי משבר – המאופיינים בחד ובחוסר ודאות – מדגישים את תפקידן המרכזי של מסגרות חינוכיות בשמירה על רווחתם של הילדים. במצבים אלו הופכות המסגרות החינוכיות למרחב מגן המספק עוגן לילדים, רצף להורים ומשמעות לקהילה כולה. תפקידן כמקור של ביטחון, המשכיות ושייכות מקבל משנה תוקף דווקא בתקופות שבהן תחושת הקרקע היציבה מתערערת. ואולם, כדי שהן יוכלו למלא תפקיד קריטי זה נדרש מאמץ מערכתי – לא רק בשעת חירום, אלא דווקא בזמני שגרה. עלינו להיערך כבר עכשיו למשבר הבא, להציב את הדאגה לילדים בגיל הרך בראש סדר העדיפויות, ולבנות מדיניות לאומית כוללת לגיל הרך בעיתות חירום – מדיניות שמכירה בתפקידן המרכזי של המסגרות החינוכיות ובכוחן של הגננות והצוותים להיות קו ההגנה הרגשי הראשון של הילדים. חיזוק הצוותים הללו, באמצעות הכשרה ייעודית, ליווי מקצועי, תנאי עבודה הולמים והכרה ציבורית בתפקידם, אינו רק השקעה באנשים, אלא השקעה בילדים עצמם ובחוסנה של החברה כולה.

כחד ובדידות. הצוותים פעלו במאמצים כבירים ובתיאום הדוק עם הרשויות כדי למצוא דרכים בטוחות לעמוד בקשר עם הילדים ולהציע להם שגרה. הושם דגש מיוחד על יצירת קשר אנושי רציף ומכיל: גננות ומטפלות ערכו ביקורי בית, התקשרו מדי יום והעבירו לילדים ולמשפחותיהם מסרים של המשכיות. המאמצים נשאו פרי עד מהרה, והתקבל אישור להפעיל מסגרות חינוכיות מצומצמות לשלושה ילדים במסגרת לכמה שעות ביום. השעות הללו אפשרו לילדים להתאווור, לפגוש חברים ודמויות מוכרות, לחוות מעט משגרת היום הבטוחה שהייתה להם לפני המשבר. עבור משפחות שזוהה אצלן קושי נקודתי בהתמודדות ובהסתגלות למשבר נעשה חיבור לגננת או למטפלת שהגיעה באופן סדור אחת לשבוע ושימשה סומכת למשפחה. הסומכת עזרה בהנחלת סדר יום ובהצעת פעילויות לילדים, ונתנה להורים כלים מעשיים. החל מהסגר השני המסגרות החינוכיות של יוניטף כבר פעלו, במתכונת מצומצמת ולפי קפסולות מוקפדות, בכל יום ולאורך כל היום (07:30-16:30).

מלחמת "חרבות ברזל" ו"עם כלביא"

עם פרוץ מלחמת חרבות ברזל, בתוך ההלם והכאב הקולקטיבי, נסגרו מייד המסגרות החינוכיות במרבית היישובים במדינה. היעדר תשתית מדינית מובנית לתגובה חינוכית בגיל הרך בעת משבר יצר ואקום, שבפועל התמלא בעיקר על ידי יוזמות מקומיות וארגונים חברתיים, ובהם עמותת יוניטף, שפעלו לשמר לילדים ולמשפחותיהם תחושת רצף, ביטחון ושייכות בתוך מציאות מתפוררת.

ביוניטף הוחלט על פתיחת מרחבי חינוך והעשרה לגיל הרך בתוך מרחבים מוגנים שכנותיים. הוקם מערך של גננות, מטפלות, צוות חינוכי וסוציאלי מלווה, שיצרו שגרת התכנסות מהנה ומיטיבה במקלטים השכנותיים. הילדים הוזמנו להגיע עם הוריהם לפעילות הפתית ומהנה בשעות קבועות מדי יום. מרחבים אלו הפכו למקלטים השומרים הן על הגוף והן על הנפש, ומציעים לילדים ולהורים הפוגה מההסתגרות והזדמנות להתחבר מחדש.

במבצע עם כלביא, העימות עם איראן ביוני 2025, שוב נסגרו כל מסגרות החינוך. כתגובה ראשונית שימשו מסגרות יוניטף מרחבים מוגנים עבור משפחות וצוותים שחסרו מרחבים מוגנים בביתם. הצוותים החינוכיים והמטפלות שמרו על קשר רציף עם ההורים, ביצעו מיפוי יזום של משפחות במצבי סיכון, לרבות חשש להזנחה או לפגיעה, והפנו תמיכה ממוקדת למשפחות אלו. ברגע שהתאפשר, הן דאגו לחזרה מיידית של הילדים לשגרה מתוך התייחסות מותאמת לחווית המלחמה, כדי להבטיח רצף של הגנה ותמיכה גם בתקופה הרגישה שלאחר המלחמה.

מקורות

אנדלד-סבג, מ', הופמן-דישון, י' ופולומבו, ג' (2025). עניים שלא נספרים: עוני, בטחון תזונתי ורווחה כלכלית בקרב מבקשות ומבקשי מקלט בישראל. מרכז אדוה וא.ס.ף.

[/https://adva.org/he/the-poor-who-dont-count](https://adva.org/he/the-poor-who-dont-count)

משרד החינוך (2021). תקנות הפיקוח על מעונות יום לפעוטות (תנאים לפעילות של מעון יום לפעוטות), תשפ"א-2021. נבו מאגרי מידע משפטיים.

https://www.nevo.co.il/law_html/law01/502_445.htm

Bachem, R., Levin, Y., Yuval, K., Langer, N. K., Solomon, Z., & Bernstein, A. (2024). Complex posttraumatic stress disorder in intergenerational trauma transmission among Eritrean asylum-seeking mother-child dyads. *European Journal of Psychotraumatology*, 15(1), 2300588.

Katz, C., & Fallon, B. (2021). Protecting children from maltreatment during COVID-19: Struggling to see children and their families through the lockdowns. *Child Abuse & Neglect*, 116, 105084.